

Vanaf 2025 is het grootste oorlogsarchief van Nederland openbaar

Vanaf 2025 is het grootste oorlogsarchief van Nederland openbaar voor publiek. Een geschenk voor historici, maar er leven ook zorgen. Zo vragen de nakomelingen van collaborateurs zich af of het wenselijk is dat alle privégegevens online in te zien zijn. ‘Sommige mensen vrezen dat er oude rekeningen vereffend zullen worden.’

Door Laurens Blükens

Aangehouden NSB'ers en collaborateurs worden gedwongen te juichen voor de bevrijding, **Doornburg**, 19 april 1945

Wie in de onlinetestomgeving van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (cabr) op het trefwoord ‘onderduiker’ zoekt, krijgt zo’n 400 hits. En dat gaat nog maar om tien meter archief, vertelt historicus Edwin Klijn, leider van het project Oorlog voor de Rechter, dat zich ten doel stelt het archief vanaf 2025 voor een breed publiek digitaal beschikbaar te maken. *‘Er komt plotseling zo veel informatie vrij dat collega-historici er de komende decennia zoet mee zullen zijn.’*

Alles bij elkaar heeft het archief een lengte van bijna vier kilometer. Het bevat de dossiers van zo’n 300.000 Nederlanders [...] die in de directe naoorlogse jaren door de Bijzondere Rechtspleging werden onderzocht

wegens (vermeende) samenwerking met de Duitse bezetter. Uiteindelijk zijn er daarvan zo'n 60.000 voor speciaal daarvoor opgerichte tribunalen en bijzondere gerechtshoven verschenen en een andere groep is na schriftelijke afhandeling bestraft. Hoeveel onderzochte personen precies zijn vervolgd is niet bekend – dat zal ook uit de openbaarmaking moeten blijken –, maar het staat vast dat een deel van hen niet is vervolgd en mogelijk dus ook niet schuldig is.

Dit neemt niet weg dat het voor niemand een fijne gewaarwording zal zijn als de naam van een familielid opduikt. Hier en daar valt in de media te lezen dat het vanaf 2025 met een druk op de knop mogelijk wordt om te achterhalen of je ouders of grootouders fout waren in de oorlog.

Daarmee lijkt het gevaar van eigenrichting ook de kop op te steken, al benadrukt Klijn dat we niet precies weten wat er gaat gebeuren. *'Dit is het eerste grote collaboratiearchief dat beschikbaar zal komen en daar willen we ons zo goed mogelijk op voorbereiden. We zijn aan het pionieren, ook op ethisch vlak.'*

Breien en collecteren

Om de verwachtingen en de zorgen aangaande het archief te inventariseren is Oorlog voor de Rechter in gesprek met belanghebbenden, zoals historici, nabestaanden van collaborateurs én van slachtoffers van collaborateurs. Voor die eerste groep is de openbaarmaking vooral een geschenk uit de hemel, stelt Klijn. *'Ik denk ook dat vrijwel elke historicus die een boek heeft gepubliceerd over de oorlog dit zal moeten herschrijven of aanvullen.'*

Serieuze onderzoek naar collaboratie zat volgens de historicus lang in het verdomhoekje, al is er de afgelopen decennia wel steeds meer literatuur over het onderwerp verschenen. *'Toch hoor je nog vaak iets in de trant van: het fascisme is het kwaad, laten we daar vooral niet te veel aandacht aan besteden.'* In het *cabr* zitten veel documenten die iets prijsgeven over de motieven van collaborateurs, want verdachten moesten zelf ook iets vertellen. *'Dat is vaak een heel genuanceerd en persoonlijk verhaal. Denk aan mensen die in de Hongerwinter een gezin moesten onderhouden, geen werk hadden en zich daarom aansloten bij het Nationalsozialistische Kraftfahrkorps, een hulporganisatie voor de Duitse krijgsmacht. Voor nuance is alleen weinig ruimte als het om collaboratie gaat.'*

Klijn wijst er wel op dat de verdachten er baat bij hadden om hun getuigenissen een bepaalde kleur te geven omdat het om een rechtszaak

ging. *‘Als je na de oorlog werd gevraagd waarom je bij de NSB zat, zei je natuurlijk dat dit uit anticomunistische overwegingen was. Maar uit andere archieven weten we dat het soms ook om anti-semitisme ging.’* De historicus verwacht dat de openbaarmaking vooral licht zal werpen op de *‘lichte gevallen’*: mensen die collecteerden of kleding breiden voor soldaten aan het front en mensen die lid waren van de NSB, maar geen geweldsdelicten hadden gepleegd.

Briefwisselingen

Dankzij de openbaarmaking vallen bij de nabestaanden van slachtoffers van collaborateurs mogelijk weer wat puzzelstukjes op hun plaats. Veel van hen weten vaak niet precies wat er in de oorlog met hun dierbaren is gebeurd. In de dossiers staat dit vaak feitelijk en gedetailleerd beschreven – soms is ook vermeld wie de dader was –, waardoor het voor nabestaanden pijnlijk kan zijn om de gegevens in te zien.

Nazaten van collaborateurs staan overwegend positief tegenover openbaarmaking, met name omdat dit nieuw en beter onderzoek mogelijk maakt. Dat zegt Jeroen Saris, voorzitter van de Stichting Werkgroep Herkenning (SWH), een platform dat (klein)kinderen van ‘foute’ ouders bijstaat. *‘Na de oorlog hebben tienduizenden mensen in interneringskampen gezeten wegens vermeende collaboratie, maar een deel van hen was waarschijnlijk onschuldig. Dit kun je nu gaan uitzoeken.’*

Toch zijn er ook zorgen. *‘We moeten kijken welke beperkingen wenselijk zouden zijn op de online-openbaarheid van het archief,’* zegt Saris. *‘Het is misschien te veel van het goede als je thuis privé-informatie van onze vaders of moeders kunt bekijken, zoals briefwisselingen. Voor de rechtsgang zijn die documenten niet relevant, maar ze zitten vaak wel in de dossiers.’*

De werkgroep zou graag zien dat je alleen op afspraak inzage in privédocumenten krijgt bij het cabr. *‘Je weet nooit wat anderen ermee gaan doen, sommige mensen binnen onze groep vrezen dat er vanaf 2025 oude rekeningen vereffend zullen worden.’*

In Kamp Vught werden 7000 Nederlandse collaborateurs en landverraders opgesloten. Soldaten van de Nederlandse Stoottroepen waren belast met de bewaking, juni 1945

Studentenfront

Daarnaast speelt er ook een psychologische kwestie. *‘Omdat veel kinderen van collaborerende ouders in hun jeugd traumatische ervaringen hebben gehad, zijn ze ervan overtuigd dat dit opnieuw zal gebeuren. De openbaarmaking kan oude wonden openrijten.’* De voorzitter wijst ook op een ander risico: het archief kan bepaalde precieze details aan het licht brengen, zoals: wie heeft welke personen aangegeven en welke argumenten zijn daarbij gebruikt?

Saris, nu 72 jaar, kwam er op zijn achttiende via een artikel in Vrij Nederland achter dat zijn vader lid was geweest van de NSB. *‘Voor mijn vader was het een hele bewuste keuze, want hij werd meteen leider van*

het Studentenfront. Later werkte hij mee aan de arisering van universiteiten en sloot hij zich aan bij de Landwacht: gewapend NSB-ers. Dat was de enige manier waarop hij in Nederland kon blijven, het alternatief was om naar de Lüneburger Heide te vluchten, wat veel NSB-ers deden.'

Volgens Saris is er 'geen enkele aanwijzing' dat zijn vader gevochten heeft of geweldsdelicten heeft gepleegd. Na de oorlog zat zijn vader enige tijd ondergedoken, totdat hij zichzelf in 1947 aangaf. Hij werd veroordeeld tot vier jaar gevangenisstraf en verloor zijn kiesrecht en het Nederlanderschap. Bij het aantreden van koningin Juliana werd hem gratie verleend.

De ontdekking over zijn vader bezorgde Saris een enorme schok. Hij wist niet of hij zijn ouders moest steunen of afvallen.

'Destijds heb ik hem gevraagd waarom hij nooit iets verteld had. Daarop antwoordde hij: "Ik dacht dat je het wel wist." Dat vond ik het lafste, slapste antwoord dat hij kon geven. Ik was blij dat ik voor mijn eindexamen stond en daarna het ouderlijk huis kon verlaten.' Lange tijd bezocht Saris zijn ouders zo min mogelijk. Later probeerde hij meer te weten te komen bij zijn vader, maar die liet nooit het achterste van zijn tong zien.

Idealisme

De afgelopen jaren merkte Saris, mede door een crisis in zijn gezin, dat het verleden meer invloed had dan hij dacht. *'Ik was geen fijne vader meer, het gezin leed eronder. In het kader van mijn psychotherapie besloot ik in 2019 om het dossier van mijn vader bij het cabr in te zien.'*

Dat is momenteel onder bepaalde voorwaarden mogelijk. *'Had ik het maar eerder gedaan,'* zegt Saris hierover. *'Hierdoor kreeg ik een beter beeld van de ongelofelijke drive die mijn ouders hadden. Mijn vader was een idealistische fascist die dacht dat dit dé manier was om ons land vooruit te helpen.'*

Dat de openbaarmaking nieuwe informatie over zijn vader zal opleveren, verwacht Saris niet, al valt het niet helemaal uit te sluiten. Hij heeft nog één brandende vraag: wat heeft zijn vader allemaal gezien? *'Het Studentenfront organiseerde in 1943 een reis naar Lublin, een stad die grotendeels Joods was en tegen die tijd al ontruimd was. De studenten werden ingeschakeld om te adviseren inzake technische en economische kwesties en het lijkt me dat je dan veel gezien moet hebben van wat zich*

daar allemaal afspeelde. Maar mijn vader heeft het nooit over de reis gehad.'

Saris adviseert mensen die ook maar het geringste vermoeden hebben dat de oorlog een rol heeft gespeeld in hun familieverleden om het dossier voor 2025 al op te vragen bij het cabr. *'Het is goed om op onderzoek uit te gaan. En probeer er ook over in gesprek te gaan. Vaak denken nakomelingen van collaborateurs: ik houd mijn mond over de oorlog, dan heeft niemand er last van. Juist door te zwijgen geef je het belaste verleden door, in een andere vorm.'*

Interpretatie

Op basis van de gesprekken met belanghebbenden bekijkt Oorlog voor de Rechter op welke manier het archief precies beschikbaar zal worden gesteld: wel of niet online doorzoekbaar op naam? Wel of niet met privécorrespondentie? En: wel of niet met weggelakte namen? *'Sowieso hebben we ook na 1 januari 2025 te maken met de Algemene verordening gegevensbescherming,'* verzekert projectleider Klijn, die niet te ver vooruit wil lopen op de te maken keuzes.

Wel maakt Klijn duidelijk dat het bieden van de juiste context topprioriteit heeft.

'We weten uit ervaring dat mensen vaak denken: het is een archief, dus alles wat erin staat is waar. Niet iedereen begrijpt precies wat hij in de dossiers aantreft.' Oorlog voor de Rechter zou bij het raadplegen bijvoorbeeld uitleg willen geven over wat een voorwaardelijke buitenvervolginstelling inhoudt of over de rangen en organisaties van de Nederlandse nationaalsocialisten, en ook wil men verbindingen maken met andere archieven.

'Het is nieuw om een archief op deze manier beschikbaar te stellen, zo wordt iedereen eigenlijk een beetje historicus,' sluit Klijn af. *'Daar proberen we zo goed mogelijk bij te helpen, maar openbaar betekent ook dat de interpretatie ligt bij degene die de documenten bekijkt. Aan die vrijheid moet je niet tornen.'*

Bron: VPRO Gids